

*др Ивица Јанковец,
редовни професор Правног факултета у Крагујевцу*

ПРАВНИ РЕЖИМ СРЕДСТАВА ОСИГУРАЊА

Осигурање је финансијска делатност. То је делатност која се састоји од прикупљања и коришћења новца на начин уређен у складу с одговарајућим правним и економским начелима. У заједницама осигурања имовине и лица, односно у заједницама ризика у оквиру заједница осигурања имовине и лица, које према нашим важећим прописима обављају делатност осигурања, прикупљају се крупна новчана средства. Наше заједнице осигурања су у 1984. години наплатиле премију осигурања у износу од 116,9 милијарди динара, од чега 83,8% чини техничка премија а 2,8% део премије за фонд превентиве (1). Премије плаћене заједницама осигурања чине више од 2% нашег друштвеног производа, односно између 30% и 50% од укупне акумулације која се у нашој земљи издваја за проширење материјалне основе рада (2). И резерве сигурности акумулиране у заједницама осигурања и заједницама реосигурања су значајне. На крају 1983. године резерве сигурности износиле су 23,9 милијарди динара. Математичка резерва осигурања живота износила је 17,7 милијарди динара, а средства фонда превентиве 5,1 милијарду динара (3).

Какав је правни режим (правно устројство, правно уређење) ових средстава? У чему се огледа друштвено-својински карактер средстава осигурања? Да ли је правни режим средстава осигурања јединствен, или постоји више правних режима који важе за поједине врсте средстава осигурања? У које сврхе се користе средства осигурања? Какав је правни режим средстава осигурања у међувремену док нису неопходна за извршавање обавеза заједнице осигурања према осигураницима? Да ли су средства осигурања у заједници осигурања јединствена или подељена?

Ова ће питања представљати оквир у којем ће се кретати даља разматрања.

Питања која се постављају у вези са правним режимом средстава осигурања репулисана су савезним Законом о основама система осигурања имовине и лица („Службени лист СФРЈ“, број 24/76). Од значаја

(1) Марко Јововић, *Резултати пословања заједница осигурања у 1984. години*, „Осигурање удруженог рада“, бр. 3/1985, стр. 50 и 52.

(2) Божидар Ђирковић, *Правни систем у осигурању (II)*, „Осигурање удруженог рада“, бр. 4/1984, стр. 46.

(3) Удружење осигуравајућих организација Југославије, *Четрдесет година осигурања имовине и лица у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији*, Београд, 1985, стр. 102.

могу бити, као општа правила о средствима у друштвеној својини, и поједине одредбе Устава СФРЈ и Закона о удруженом раду. Одредбе о правном режиму средстава осигурања садрже и закони појединих република и аутономних покрајина о осигурању. Те су одредбе разрађене у самоуправним општим актима заједница осигурања. Самоуправни општи акти не могу бити у супротности са законом (Закон о удруженом раду, члан 575), па зато треба размотрити на који су начин законске одредбе разрађене у самоуправним општим актима наших заједница осигурања.

1. Друштвено-својински карактер средстава осигурања

Средства осигурања образују се из средстава осигураника (премије осигурања) и других прихода (савезни закон о осигурању, члан 2, став 1). Средства осигурања су у друштвеној својини, без обзира на то да ли је заједница осигурања премију осигурања уплатио осигураник — друштвено правно лице или осигураник — физичко лице или грађанско правно лице. Заједница осигурања је друштвено правно лице (Закон о удруженом раду, члан 37).

То је најважнија карактеристика правног режима средстава осигурања у нашој земљи, по којој се правни режим средстава осигурања у нашој земљи разликује од правног режима средстава осигурања у другим земљама, како на Истоку тако и на Западу.

У чему се огледа друштвено-својински карактер средстава осигурања?

Средства осигурања (техничка премија, резерве сигурности, фондови превентиве) представљају неотуђиви део дохотка осигураника — основних организација удруженог рада (Устав СФРЈ, Основна начела, III/10). Средствима осигурања управљају делегати основних организација удруженог рада и других осигураника који су удружили та средства у заједници осигурања ради осигуравајуће заштите. Заједница осигурања не може у пословању средствима осигурања имати неке посебне интересе, различите од интереса осигураника, нити може стицати неки посебни доходак, који би био одвојен од радника у удруженом раду.

Међутим, то никако не значи да принципи делатности осигурања смеју бити занемарени. Заједница осигурања дужна је да своје пословање организује сагласно економским начелима осигурања (савезни закон о осигурању, члан 23).

У томе се огледа суштинска разлика, што се тиче начина и принципа њиховог пословања, између наших заједница осигурања и осигуравајућих организација са средствима у личној својини. Капиталистичко осигуравајуће друштво најчешће је правно организовано као акционарско друштво, и послује с основним циљем да акционарима оствари профит. Оно пружа осигуравајућу заштиту осигураницима, али је основна покретачка снага те активности жеља да се оствари профит.

Са друштвено-својинским карактером средстава осигурања неодвојиво је повезан самоуправни карактер односа у заједници осигурања. Заједница осигурања је самоуправна организација, и то двоструко: с

једне стране, средствима и пословима осигурања управљају сами осигураници; с друге стране, радници у осигурању остварују у радној заједници заједнице осигурања самоуправна права као радници у удруженом раду.

Самоуправно одлучивање осигураника у погледу средстава осигурања, преко делегата осигураника у органима управљања заједнице осигурања, заједнице ризика или друге самоуправне јединице у саставу заједнице осигурања, може се, у најосновнијим цртама, приказати на следећи начин. Прво, орган управљања у заједници осигурања, заједници ризика или другој самоуправној јединици у оквиру заједнице осигурања утврђује критеријуме према којима ће заинтересована лица вршити удруживање средстава у заједници осигурања. То се врши тако што тај орган утврђује тарифу премија осигурања. Друго, тај орган утврђује у којим случајевима и у ком обиму ће осигураници имати право да од заједнице осигурања захтевају плаћање накнаде из осигурања, односно уговореног износа. То се врши на тај начин што овај орган доноси услове осигурања. Услови осигурања биће саставни део свих уговора о осигурању које ће заједница осигурања закључити са заинтересованим лицима (савезни закон о осигурању, члан 17, став 2). Треће, тај орган регулише начин коришћења средстава осигурања у међувремену док она нису потребна за извршавање обавеза заједнице осигурања по основу закључених уговора о осигурању.

Закон је препустио да се делокруг органа управљања у заједници осигурања у вези с овим питањима утврди самоуправним споразумом о оснивању заједнице осигурања и статутотом, разуме се у складу са законом (савезни закон о осигурању, члан 20, став 2). Државна регулатива уступила је у погледу ових питања у великој мери место самоуправној регулативи.

Из друштвено-својинског карактера средстава осигурања произлази и превентивна функција осигурања у нашем друштву. Наиме, радници у удруженом раду имају право и обавезу да чувају друштвена средства, да их заштићују од уништења и оштећења и да тим средствима савесно и брижљиво рукују (Закон о удруженом раду, члан 232, став 1). Овај циљ се, између осталог, може постићи и удруживањем средстава у заједници осигурања. Зато је удруживање средстава ради отклањања или смањења неповољног дејства узрока који могу изазвати штете један од циљева удруживања средстава у заједници осигурања. Један део премије осигурања користи се за формирање фондова превентиве у заједницама осигурања (савезни закон о осигурању, члан 27, став 3).

И многе иностране осигуравајуће организације користе део премије осигурања за финансирање превентивних мера. Међутим, њихов циљ је да се избегне наступање осигураних случајева, или да се ублаже последице осигураних случајева који буду наступили, јер се на тај начин умањују њихове укупне обавезе према осигураницима. У нашем друштву превентивна функција осигурања треба да буде знатно шира. Превентивну функцију осигурања у нас треба посматрати као један од облика заштите друштвених средстава од уништења или оштећења, ради омогућавања нормалног одвијања процеса производње материјалних добара која су потребна за задовољавање потреба нашег друштва. Ипак,

у том погледу треба бити реалан. Многе штете се не могу избећи предузимањем превентивних мера. Због тога превенција не може заменити репарациону функцију осигурања у обезбеђењу, просте репродукције.

2. Правни режим средстава осигурања није јединствен

Средства која су осигураници удружили у заједницу осигурања могу се поделити на неколико категорија. За сваку од тих категорија важи посебан правни режим.

Прво. Организације удруженог рада и друга друштвена правна лица која оснивају заједницу осигурања дужни су да обезбеде средства за оснивање и пословање заједнице осигурања (савезни закон о осигурању, члан 13, став 1). Ова средства имају карактер привремено удружених средстава у заједницу осигурања. Наиме, закон одређује да ће се ова средства вратити оснивачима сагласно самоуправном споразуму о оснивању заједнице осигурања, а најдоцније када се из средстава остварених у њеном пословању образују довољне резерве сигурности (став 2. истог члана). С обзиром на ову обавезу враћања, требало би да заједнице осигурања у својим пословним књигама одвојено исказује средства сваког појединог оснивача. Износ средстава за оснивање заједнице осигурања утврђује се самоуправним споразумом о њеном оснивању, с обзиром на врсте ризика од којих ће се имовина и лица осигуравати (савезни закон о осигурању, члан 12, став 3).

Друго. Заједница осигурања мора образовати посебан фонд превентиве. Средства за овај фонд образују се из премије осигурања (савезни закон о осигурању, члан 27, став 3) или из дела неутрошених средстава техничке премије (члан 30, став 2. истог Закона). Ова средства користе за финансирање превентивних мера, и то удруживањем преко финансијских организација, непосредним удруживањем са средствима осигураника — друштвених правних лица и удруживањем са средствима друштвено-политичких заједница и друштвених организација (члан 32. истог закона).

Треће. У заједници осигурања постоји техничка премија. Техничка премија представља део премије осигурања који служи за накнаду штета и исплату уговорених износа по основу уговора о осигурању, као и за плаћање премије саосигурања и реосигурања које заједница осигурања врши другим осигуравајућим, односно реосигуравајућим организацијама ради ширег изравнања ризика (савезни закон о осигурању, члан 29, став 1). У средства техничке премије улазе и накнаде које је заједница осигурања наплатила по основу саосигурања или реосигурања.

Четврто. Средства техничке премије која преостану пошто је заједница осигурања извршила утврђене обавезе према осигураницима, и издвојила потребна средства за тзв. преносне премије и резервисане штете (савезни закон о осигурању, члан 29, став 2), уносе се у резерве сигурности. Средства резерве сигурности служе заједници осигурања за изравнање ризика у времену. Наиме, ако средства техничке премије у току једне године нису била довољна за покриће обавеза заједнице осигурања које се подмирују из те премије, неподмирени део покриће се из резерве сигурности која је формирана у годинама када је заједница осигурања успешно пословала (члан 21, став 1. истог закона).

Пето. Посебан правни режим важи за средства осигурања живота. Из средстава техничке премије осигурања живота издваја се део за математичку резерву (савезни закон о осигурању, члан 29, став 3). Затим се издваја део на име учешћа осигураника у позитивном резултату оствареном у том осигурању. Тек ако и после тога преостану неутрошена средства техничке премије осигурања живота, она се уносе у резерве сигурности осигурања живота (члан 30, став 5. истог закона). Средства осигурања живота заједница осигурања мора водити одвојено у својим пословним књигама, јер се та средства не могу употребити за покриће обавеза заједнице осигурања у другим врстама осигурања (Закон о систему осигурања имовине и лица, „Службени гласник СР Србије“, број 21/77, члан 25, став 4; Закон о осигурању имовине и особа, „Народне новине“, број 53/77, члан 13). Та средства имају, у ствари, карактер штедње.

Из премије осигурања издваја се још део за укупан приход радне заједнице која обавља административно-стручне, помоћне и њима сличне послове за заједницу осигурања, као и средства за набавку средстава рада којима управља заједница осигурања (савезни закон о осигурању, члан 27, став 3). Међутим, ова средства се не могу сматрати средствима осигурања, па би зато разматрање о правилима која за њих важе излазила ван оквира теме ових разматрања.

Начин формирања и коришћења сваке од ових врста средстава осигурања треба разрадити самоуправним општим актима заједнице осигурања. За детаљније разматрање о томе, а то значи за детаљније разматрање правне проблематике финансирања заједнице осигурања, била би потребна читава студија. Овај преглед је требало само да покаже да правни режим средстава удружених у заједницу осигурања није јединствен. Може се говорити о бар пет посебних режима у погледу појединих врста средстава осигурања. Нарочито је при томе важно запазити да свака од ових врста средстава осигурања има тачно одређену намену.

3. Употреба средстава осигурања док нису у функцији

Правило је да осигураници плаћају премију осигурања одједном, и то унапред приликом закључења уговора о осигурању (Закон о облигационим односима, „Службени лист СФРЈ“, број 29/78, члан 912, став 2). Из удружених средстава заједница осигурања ће извршити исплату накнаде из осигурања, односно уговорених износа, у вези са наступелим осигураним случајевима. На тај начин су у сваком тренутку у заједници осигурања удружена нека новчана средства, понекад мања а понекад већа, у зависности од тога колико је осигураних случајева наступило, која привремено заједници нису потребна за извршавање њених обавеза. Поставља се питање на који начин заједница осигурања може употребити та средства (средства техничке премије и средства резерве сигурности).

Савезни закон о осигурању је у члану 32, став 1. одредио да заједница осигурања може средства осигурања удруживати (улагати, депоновати) преко финансијских организација. Закон је прописао да се

удруживање средстава осигурања може вршити ради очувања њихове вредности, дакле зато да би се каматом накнадила депрецијација тих средстава, као и ради остваривања других заједничких интереса осигураника. Приликом депоновања средстава осигурања мора се водити рачуна о ликвидности заједнице осигурања и о сигурности депонованих средстава. Не сме се десити да и у једном тренутку заједница осигурања због депоновања средстава код банке буде неспособна да уредно извршава своје обавезе према осигураницима. Јер, таква заједница не би својим осигураницима пружала никакву финансијску сигурност, па ни осигурање код такве заједнице не би имало никакву сврху.

Средства осигурања се не могу улагати у непокретности.

Питања у вези са пласманом слободних средстава осигурања регулишу се самоуправним општим актима заједнице осигурања.

Наше важеће право дозвољава да заједница осигурања може утврдити намену за коју се удружена средства осигурања могу користити (савезни закон, члан 32, став 2). У једном случају Уставни суд Србије је оценио да се утврђивањем круга корисника тих средстава, наиме одређивањем да се кредити из тих средстава могу давати искључиво осигураницима заједнице, одређује намена средстава у складу с овом законском одредбом. Међутим, према становишту суда, право заједнице осигурања да утврђује намену депонованих средстава не садржи и право заједнице да одређује крајњег корисника кредита, зато што се заједница осигурања оснива ради бављења пословима осигурања, а не кредитним пословима (4).

Ако би заједница осигурања могла одређивати крајњег корисника кредита из средстава осигурања која су депонована код банке, то би могло водити нелојалној утакмици између заједница осигурања (тзв. преотимању осигураника). У том смислу је Суд части Привредне коморе Југославије у једном случају одлучио да постоји повреда добрих пословних обичаја кад осигуравач давањем обећања за посредовање у обезбеђивању кредита код банака придобија осигуранике који су већ у пословним односима са другим осигуравачем (5).

Решењу које је сада прихваћено у нашем праву, онако како је наше право протумачио Уставни суд Србије, може се ставити једна примедба. Наиме, у пракси одређивање круга корисника кредита из депонованих средстава осигурања може прикривено, заобилазним путем, водити и одређивању крајњег корисника. Уговор између заједнице осигурања и банке може одређивати врсте организација удруженог рада којима ће банка одобравати кредите из депонованих средстава, али је тешко веровати да банка неће на првом месту одобрити кредит оној организацији из те групе коју препоручи заједница осигурања, чак и кад о томе у уговору о депоновању нема ни речи. Индиректно се на овај начин, ипак, ствара стање које није у складу са прописима.

Овome се може додати да се опасност да заједница осигурања на заобилазан начин одреди крајњег корисника кредита из депонованих средстава не избегава ни онда када се депоновање врши без икаквог уговарања намене. То је у начелу тачно, али је ова опасност ипак

(4) Одлука Уставног суда Србије ИУ бр. 848/83, од 9. јула 1985, „Службени лист СР Србије”, бр. 33/85.

(5) Одлука Суда части Привредне коморе Југославије С. бр. 1/76 од 25. фебруара 1976, „Збирка одлука Суда части Привредне коморе Југославије”, Привредно правни приручник и Привредна комора Југославије, Београд, 1981, стр. 92.

већа ако је у уговору о депоновању средстава осигурања код банке одређена намена тих средстава, а још нарочито ако је одређен и крут корисника кредита из тих средстава.

У вези са наведеном законском одредбом треба још обратити пажњу на то да она дозвољава заједници осигурања да одреди намену депонованих средстава код финансијске организације, али само сагласно самоуправном споразуму и друштвеном договору у којима учествује. Морају, дакле, постојати самоуправни споразум или друштвени договор које је заједница осигурања закључила, односно у којима заједница осигурања учествује, са другим органима, организацијама или заједницама, кроз које ће доћи до изражаја шири друштвени интереси у погледу коришћења средстава осигурања која заједници осигурања нису привремено потребна за извршавање обавеза према осигураницима. Заједница осигурања не може сама утврђивати намену кредита које ће финансијска организација одобравати из депонованих средстава осигурања (6).

У нашој стручној литератури можемо наћи мишљење према којем, *de lege ferenda*, средства резерви сигурности не би требало посредством банке претварати у кредитни капитал. За време до доспелости коришћења средстава резерви сигурности осигураници би их користили у свом текућем друштвеном раду. Распоређивање средстава резерви сигурности обезбеђује осигуранику право на непосредно привремено коришћење тих средстава у обиму његовог удела. Према овом схватању, пословање средствима резерви сигурности у периоду док се она налазе ван функције осигурања преко банке на кредитном односу, у супротности је са правом рада друштвеним средствима чији је субјекат радник у удруженом раду. Таквим пословањем одузима се осигуранику право да стиче доходак у својој основној организацији удруженог рада на основу привређивања својим уделом у удруженим средствима резерви сигурности (7).

У складу с оваквим мишљењима, формулисан је члан 88. Предлога самоуправног споразума о измени и допуни Самоуправног споразума о оснивању Заједнице осигурања имовине и лица „Дунав“ од децембра 1985. године, којим се предвиђа: „Средства резерви сигурности могу се депоновати осигуранику на коришћење, у номинираном износу на начин да су у сваком тренутку расположива за измирење обавеза Заједнице.“ Самоуправни општи акти других наших заједница осигурања не садрже сличну одредбу.

Има неколико разлога због којих ово схватање не треба прихватити, и због којих слична схватања ни раније у нашем праву осигурања нису била прихваћена.

Мишљење према којем се осигуранику одузима право да стиче доходак у својој основној организацији удруженог рада ако се не изврши распоређивање средстава резерви сигурности осигурања полази од врло поједностављеног, уског појма дохотка и права рада друштвеним средствима. Доходак је друштвена категорија, то је део укупног производа друштва (Закон о удруженом раду, члан 45, став 1). У остваривању права рада друштвеним средствима радници у удруженом раду су

(6) Постоји у нашој стручној литератури мишљење да је ова законска одредба недовољно одређена — Драган Мркшић, *Средства осигурања у систему самоуправног узајамног осигурања*, „Самоуправљање“, бр. 12/1984, стр. 58.

(7) Божидар Ђирковић, *op. cit.*, стр. 47.

дужни да та средства користе на најцелисходнији могући начин. Зато би се на изнето схватање могло одговорити питањем шта би се добило распоређивањем средстава резерви сигурности на осигуранике. У којој мери би такав потез допринео повећању дохотка у основним организацијама удруженог рада? С обзиром на то да у односу на сваког појединог осигураника то не могу да буду нека већа средства, добило би се врло, врло мало.

Друштвено посматрано, много се већи ефекти могу постићи ако се средства резерви сигурности осигурања преко банака уомере на задовољавање ширих привредних потреба, или за задовољавање потреба за које је заинтересована шира друштвена заједница.

Ако се иде корак даље у овом правцу размишљања, може се, чак, поставити питање не би ли распоређивање средстава резерви сигурности на осигуранике могло довести у питање сигурност у стицању дохотка у основним организацијама удруженог рада. Јер, шта ће се десити ако поједини осигураници на које су распоређена средства резерви сигурности не буду у стању да та средства одмах врате, а појавила се потреба да их заједница осигурања употреби за извршавање обавеза из основа осигурања? Можда ће због тога заједница осигурања појединим осигураницима исплатити накнаду из осигурања са закашњењем, а то може утрозити њихову способност стицања дохотка.

Кад се пласман средстава резерви сигурности осигурања врши преко банака, лакше се може постићи да се та средства оукцесивно ослобађају. Кад се средства сигурности непосредно дају осигураницима на привремено коришћење, много је теже обезбедити сталну ликвидност заједнице осигурања.

Поставља се и питање који би осигураници могли захтевати да се на њих изврши распоређивање средстава резерви сигурности. Логика ствари говори да би то могли да буду само они осигураници који нису имали штета. Само је од премије коју су они удружили у заједницу осигурања један део унет у резерве сигурности. А ако би само ти осигураници учествовали у распоређивању средстава резерви сигурности, да ли би то увек било друштвено оправдано? Можда би целисходније било ако би управо осигуранику кога је погодила штета услед наступања осигураног случаја било понуђено да привремено може да користи средства резерви сигурности осигурања. То би за њега могла бити велика помоћ у превазилажењу тешкоћа у које је запао због наступања осигураног случаја, јер се може десити да накнада из осигурања није довољна да се отклоне све штетне последице. И на овај начин би дошло до изражаја начело узајамности и солидарности осигураника, дакле, једно од основних начела која важе у нашем осигурању (савезни закон о осигурању, члан 3, став 1).

И на крају, не треба изгубити из вида да би се на начин за који се залаже схватање о којем је реч заједница осигурања претворила у даваоца кредита. А да ли у нашим условима има неких оправдних разлога, да се заједнице осигурања почну бавити кредитним пословима? Одговор треба да буде одречан. Посебно што се осигураника тиче, они у случају привременог коришћења средстава резерви сигурности не би били ни у чему у повољнијем положају него онда када користе кредит код банке. Та би средства морала бити неорочена, за разлику од

банкарског кредита који може бити и орочен. Уместо да плаћају банци камату, осигураници би били дужни да усклађују новчани износ номинираних средстава резерви сигурности с индексом пораста цена робе и услуга (наведени Предлог Самоуправног споразума Заједнице осигурања „Дунав“, члан 88, став 3).

Узгред се може напоменути да је овакво решење о валоризацији средстава резерви сигурност осигурања применом индексне клаузуле супротно важећим прописима. Индексна клаузула је према Закону о облигационим односима (члан 396) пуноважна само ако је изабрани индекс у непосредној економској вези са предметом посла. Индексна клаузула се може утоварити код оних новчаних обавеза које су настале као противпрестација за робу или услуге, добијене на основу уговора уколико се изабрани индекс везује за ту робу или сродне робе, односно услуге (8). Такав случај очигледно не би постојао ако би се осигураницима средства резерви сигурности осигурања давала на привремено коришћење. За такве случајеве могла би се уговорити само камата.

4. Јединственост средстава осигурања

Средства техничке премије и резерве сигурности заједнице осигурања јединствена су у својој функцији према осигураницима (републички закон о осигурању у Србији, члан 25, став 1). Делење, цепање средстава осигурања у њиховој функцији, према томе у којем су регистру формирана или према неком другом критеријуму, имало би за последицу разбијање заједнице осигурања на мале, уситњене заједнице, које би биле неспособне да врше изравнање ризика, а то значи да обављају делатност осигурања (9). При томе јединство средстава осигурања не мора значити, па, чак, врло често и не треба да значи, централизацију средстава осигурања. По правилу је најцелисходније ако знатан део средстава осигурања која су формирана на одређеном подручју и остану на том подручју, ради извршавања обавеза заједнице осигурања према осигураницима са тог подручја. На нивоу заједнице осигурања, односно заједнице ризика, треба удружити само она средства која су нужна за шире изравнање ризика у времену и простору.

Закон је оставио да се ова врло значајна и сложена питања регулишу самоуправним општим актима сваке заједнице осигурања, у зависности од низа околности.

Зато треба разликовати две врсте односа у вези са средствима осигурања: унутрашњи и спољашњи однос. Унутрашњи однос је самоуправни однос у оквиру заједнице осигурања у погледу интерног изравнања ризика, обезбеђења ликвидности и уопште циркулације техничких средстава осигурања, да би се на најбољи начин могла обављати делатност осигурања. Тај однос уређују осигураници самоуправним општим актима заједнице осигурања. При томе је од значаја одредба савезног закона о осигурању (члан 24, став 1) према којој ако су у оквиру заједнице осигурања образоване заједнице ризика, средства јед-

(8) Коментар Закона о облигационим односима, редактори Слободан Перовић и Драгољуб Стојановић, књига прва, Горњи Милановац и Крагујевац, 1980, стр. 946.

(9) У том смислу и Антоније Тасић, *Суштина средстава која се формирају у осигурању и њихово јединство у функцији*, „Осигурање и привреда“, бр. 2/1980, стр. 9.

не заједнице ризика се не могу без сагласности те заједнице употребити за извршавање обавеза других заједница ризика. Осигураници једне заједнице ризика и осигураници других заједница ризика у оквиру исте заједнице осигурања споразумно утврђују под којим се условима средства фондова намењена за измиривање обавеза из осигурања од једне врсте штете могу употребљавати за извршавање обавеза из осигурања од других врста штета (став 2. истог члана). Спољашњи однос је однос између заједнице осигурања и њених осигураника. Тај однос је регулисан уговором о осигурању. У том односу важи начело јединствености средстава осигурања. То значи да осигураник који има извршну судску одлуку којом је утврђено његово право на накнаду из осигурања може захтевати да се одлука изврши из техничких средстава осигурања (средстава техничке премије и средстава резерве сигурности) која се налазе у било ком делу заједнице осигурања.

Једини изузетак од начела јединствености средстава осигурања учињен је у погледу средстава осигурања живота. Средства осигурања живота не могу се употребити за извршавање обавеза других заједница ризика, односно из других осигурања (савезни закон о осигурању, члан 24, став 3). Ово је разумљиво ако се има у виду да средства осигурања живота имају, у ствари, карактер средстава штедње.

На основу изложеног произлази да нема потребе да се самоуправним општим актима заједнице осигурања утврђује неограничена солидарна одговорност једног дела заједнице који има својство правног лица (делови који немају својство правног лица и не могу да одговарају) за обавезе другог таквог дела заједнице према осигураницима. Из саме јединствености средстава осигурања произлази неограничена солидарна одговорност. Не могу доћи у обзир други видови одговорности за обавезе које познаје Закон о удруженом раду (члан 246) јер би били супротни начелу јединствености средстава осигурања.

5. О неким разликама између правног режима средстава удружених у заједницу осигурања и правног режима средстава удружених у банку

И у банкама и у заједницама осигурања врши се удруживање новчаних средстава. Зато треба размотрити у чему се огледа разлика између средстава удружених у заједнице осигурања и средстава удружених у банке, што се тиче њиховог правног режима.

Основна разлика се огледа већ у самом циљу удруживања средстава. У банке депоненти удружују слободна новчана средства, а банке та средства стављају на располагање онима којим су потребна. Основни интерес депонента за удруживање средстава у банку је или камата, или обезбеђење новчаних средстава за одређене потребе. У Уставу СФРЈ је у том смислу одређено (члан 39, став 1) да друштвена правна лица удружују средства у банку ради остваривања заједничких интереса у обезбеђивању новчаних средстава за обављање проширивање и унапређивање делатности организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница и ради остваривања других заједничких интереса. Ако су депоненту потребна средства која је удружио у банку он ће их повући из банке (разуме се у складу са уговором који је закључио са банком). У заједницама осигурања осигураници удружују средства

ради обезбеђења осигуравајуће заштите од ризика који им прете. По начелима узајамности и солидарности, лица којима прете исти или слични ризици удружују средства у заједницу осигурања односно заједницу ризика, ради тога да би заједница онима од њих које погоди штета исплатила накнаду из осигурања. Удруживање средстава у заједницу осигурања по правилу је одраз економске нужде. Ако је премија коју плаћају осигураници адекватно одређена, онда ће у времену које је потребно за изравнање ризика сва техничка средства осигурања бити употребљена за извршавање обавеза заједнице осигурања према осигураницима.

Може се рећи да је удруживање средстава у банку привремено (макар трајало и дуже време), док је удруживање средстава у заједницу осигурања неповратно. Зато су средства које удружи или депонује члан у интерну банку саставни део његових укупних средстава и могу се користити за извршавање његових обавеза према трећим лицима (Закон о основама кредитног и банкарског система, „Службени лист СФРЈ“ број 2/77, члан 60). Слична одредба не постоји у прописима о осигурању, нити би она одговарала природи средстава осигурања.

Као пример на коме се јасно може уочити ова разлика може послужити случај кад је члан основне банке отказао самоуправни споразум о удруживању у основну банку. У таквом случају он може повући свој улог из фонда солидарне одговорности и резервног фонда (исти закон, члан 186, став 1). Због тога се средства фондова основне банке воде на име чланова основне банке (исти закон, члан 181, став 3). Прописи о осигурању не предвиђају могућност да један осигураник, ако одлучи да се више не осигурава код одређене заједнице осигурања, може повући део средстава резерви сигурности удружених у ту заједницу. Повлачење дела средстава резерви сигурности било би директно супротно једном од основних начела на којима почива наше осигурање — начелу узајамности и солидарности (10). И овде треба поћи од тезе да би на неки удео у средствима резерви сигурности могао рачунати само онај осигураник који је имао срећу да га није задесила штета. Ако би он повукао тај удео, понашао би се несолидарно у односу на остале осигуранике. Пошто удружена премија осигурања мора у времену које је потребно за изравнање ризика бити довољна да заједница осигурања може извршити све обавезе по основу осигурања, у случају о којем је реч заједница осигурања би морала затражити од осталих осигураника да удруже додатна средства за потпуну резерви сигурности.

Закон о облигационим односима даје право осигуранику да у неким ситуацијама захтева од осигураваача да му врати део плаћене премије. То су случајеви у којима су се околности од значаја за оцену ризика промениле тако да је ризик смањен (члан 916) или случајеви кад је осигурана ствар или ствар у вези са чијом је употребом закључено осигурање пропала услед неког догађаја који не представља осигурани случај (члан 928), тако да је ризик престао. У таквим случајевима

(10) Ипак је у Предлогу самоуправног споразума о измени и допуни Самоуправног споразума о осигурању Заједнице осигурања имовине и лица „Дунав“ од децембра 1985. године (члан 9) предложено: „Друштвеном правном лицу Заједница ће доначити номинирана средства резерве сигурности након седам година од када је... престао да буде осигураник...“. Самоуправни општи акти осталих наших заједница осигурања не садрже сличну одредбу.

ма није нарушено начело узајамности и солидарности осигураника, јер је враћање дела премије последица промена у ризику.

По самој природи ствари, осигураници ће повући средства удружена у заједницу осигурања једино ако је заједница осигурања престала да постоји у поступку редовне ликвидације (11).

6. Завршне напомене

На основу изложеног се може рећи да правни режим средстава осигурања има према нашим важећим прописима следеће карактеристике:

— средства осигурања су средства у друштвеној својини којима управљају осигураници;

— постоји више врста средстава осигурања, чија је намена различита;

— техничка средства осигурања могу заједнице осигурања депоновати код банака за време док им та средства нису неопходна за извршавање обавеза према осигураницима;

— техничка средства осигурања јединствена су у функцији према осигураницима, без обзира на унутрашњу самоуправну и организациону структуру заједнице осигурања;

— сврха удруживања средстава у заједницу осигурања јесте обезбеђивање осигуравајуће заштите по начелима узајамности и солидарности, па зато осигураници та средства удружују бесповратно.

Према важећим прописима, заједница осигурања може средства осигурања депоновати код финансијских организација са одређеном наменом. Међутим, ово правило би требало изменити. Требало би законом прописати да заједница осигурања, за разлику од других депонената, не може одређивати намену средстава која је депоновала код банке. Осигураници заједнице осигурања могу имати само један друштвено оправдани интерес у погледу депоновања средстава осигурања у банци — да депоновањем средстава осигурања за време док нису у функцији заштите та средства од депрецијације. А за остварење тог циља није нужно да заједница осигурања има право да одређује намену депонованих средстава. Управо обрнуто, одређивање намене депонованих средстава осигурања од стране заједнице осигурања може имати за последицу да се не могу постићи најповољнији услови депоновања. Своје друге интересе у погледу намене у које ће бити употребљена депонована средства осигурања, организације удруженог рада могу изразити кроз органе управљања у банци. Оне су учесници у процесу самоуправног одлучивања не само у заједницама осигурања, него и у банкама.

(11) Драган Мркишић, *op. cit.*, стр. 56.

Dr. Ivica Jankovec,
Professor of the Faculty of Law in Kragujevac

LEGAL REGIME OF INSURANCE MEANS

Summary

Legal regime of insurance means in Yugoslavia has several characteristics. Insurance means are the means in social ownership which are managed by insured persons, who are associated into an insurance community. There are several kinds of insurance means, the distinguishing point being their purpose. These are the following: means pooled by the founders into an insurance community in order to establish (found) it; prevention means; technical premiums; safety reserves; and life insurance means. Technical premiums and safety reserves may be deposited by the insurance communities at the bank for the time of their not being in effective use for meeting the obligations. An insurance community should not be entitled to determine the purpose of means deposited at the bank. Technical means of insurance are integral in the function of serving the insured persons, regardless of internal self-management and organisational structure of the insurance community. The purpose of pooling of means into an insurance community is to ensure adequate protection according to the principles of mutuality and solidarity, so that the insured persons pool these means without the right of refund.

Dr Ivica Jankovec,
professeur à la Faculté de droit à Kragujevac

REGIME JURIDIQUE DES FONDS D'ASSURANCE

Résumé

Est exposée dans l'article l'opinion suivant laquelle le régime yougoslave des fonds d'assurance possède plusieurs caractéristiques. Les fonds d'assurance sont des fonds appartenant à la société, dans le sens le plus général de ce terme, et dont la gestion relève des assurés eux mêmes, regroupés en communauté d'assurance. Il existe plusieurs types de fonds d'assurance, destinés à des applications diverses. Il s'agit des fonds que les fondateurs apportent dans la communauté d'assurance de la constitution de celle-ci, des fonds de prévention, des primes techniques, des réserves de sécurité et des fonds de l'assurance vie. La prime technique et les réserves de sécurité peuvent être déposées par les communautés d'assurance dans les banques tant que ces fonds ne leur sont pas indispensables. Selon l'auteur, la communauté d'assurance ne devrait pas pouvoir déterminer l'emploi des fonds déposés auprès des banques. Les fonds techniques d'assurance sont uniques dans leurs fonctions envers les assurés, nonobstant la structure organisationnelle interne de la communauté d'assurance. Le but de la mise en commun des fonds au sein de la communauté d'assurance consiste à garantir la protection, conformément aux principes de mutua-lité et de solidarité et c'est la raison pour laquelle les assurés participent à fonds perdus.